

Fábri Gábor

*KITÜNTETETT MÚZEUMANDRAGÓGIAI PROGRAM
EGYETEMISTÁKNAK –
BORSÉTA BALASSAGYARMATON*

Absztrakt

A balassagyarmati Mikszáth Kálmán Művelődési Központ által létrehozott BorSéta program, amely az MNMKK MNM Palóc Múzeum munkatársának – jelen tanulmány szerzőjének – történelemtudományi vezetésével zajlik, 2025-ben rangos kitüntetést, Látópont címet vehetett át Závogyán Magdolna kultúráért felelős államtitkártól, Dr. Baloghné Uracs Marianna Magyar Közösségépítők Értékszövetségének elnökétől és Jantyik Zsolt művésztől. A program során felnőtteknek szóló interaktív kultúraközvetítés zajlik, amelyben a Balassagyarmat örökségéhez kapcsolódó fontos helyszíneket rendhagyó módon bejárva változatos előadásokat tekinthetnek meg a jelenlévők, s ízletes – a régióhoz és a helyi termelőkhez kapcsolódó – borokat és borkorcsolyákat fogyaszthatnak a résztvevők. A program állomásainak kialakításában hangsúlyos szerepet kapnak a helyi múzeumok, s 2025-ben az egyik tematikus séta kifejezetten egyetemistáknak szól, ahol a Mathias Corvinus Collegium hallgatói és oktatói vettek részt. A tanulmány célja, hogy e programot bemutassa, s annak tartalmát, módszereit, lehetőségeit és hátterét elemezze, emellett pedig egy konkrét település – azaz Balassagyarmat - kulturális értékeinek, helytörténeti adottságainak komplex múzeumandragógiai felhasználását adaptálhatóvá tegye más települések számára, olyan módon, hogy egyéb lehetőségekkel, de hasonló módszerekkel közösségépítő kulturális programtervezéssel bírhasson, amelyben a szellemi és a tárgyi értékekkel együttes élményszerzés bővíthet lokális gasztronómia elemekkel és autentikus ismeretterjesztéssel.

Kulcsszavak: Civitas Fortissima; palóc; tematikus séta

Bevezetés

A dolgozat tárgya egy konkrét tematikus séta bemutatása, amely a gyakorlatban Balassagyarmaton zajlik, de a megvalósítás során az évek alatt változáson, fejlődésen ment keresztül. Tanulmányomban ennek a programnak vizsgálom az elméleti hátterét, a módszereit és a kivitelezését, abból az aspektusból, hogy képes-e a BorSéta valódi kultúraközvetítést végrehajtani úgy, hogy terebélyesedik bejárt helyszínek, átadott információk, szélesebb felnőtt célközönségek és kulturális elemek tekintetében? Emellett tud-e más települések számára is adaptálhatóvá válni a helyi élményalapú ismeretátadásban?

A kutatás módszertanának kerete egy komplex várostörténeti séta ismertetése esettanulmányi jelleggel, amelyben helyet kap a gyakorlati megvalósítás empirikus

tapasztalata, a releváns szakirodalmak feldolgozása, a település kulturális adottságainak elemzése, a tematikus séta tartalmi részeinek megjelenítése, a programban résztvevő intézmények szerepének és andragógiai tevékenységeiknek feltárása és a kezdeményezés szakmai körből kapott elismerésének leírása.

Jelen cikk első szakasza általános áttekintést nyújt a helyi tematikus sétákról és az ezeket megvalósító kulturális intézményekről, illetve azok egymáshoz való viszonyáról. Ezt követi a helyszínt adó település rövid kultúrtörténeti leírása, s illeszkedése a programhoz. A munka központi részében a BorSéta átfogó bemutatása jelenik meg, kitérve az egyetemistáknak szóló edukációs szerepére és a múzeumandragógiai lehetőségeire. Utóbbi gondolatok a lezáró összegzésben is helyet kapnak.

Tematikus séták a helyi kultúráközvetítésben

A múzeumok vagy más kulturális intézmények andragógiai profiljában konstruktív programként szerepelhetnek a különböző tematikus séták, melyek napjainkban is nagy népszerűségnek örvendenek, s több szinten hatékonyak lehetnek a kultúráközvetítésben (Szabó, 2012), hiszen a saját értékek bemutatását egyrészt interaktívvá és "könnyebben" befogadhatóvá tehetik, másrészt egy konkrét épület falain kívülre helyezhető a program, vagy akár egy adott épület rendhagyó bejárása is megtörténhet a fontos szellemi és tárgyi emlékek megfigyelésével. Mindkét esetben autentikus helyszíneken valósulhat meg a bejárás, előbbi kapcsán kifejezetten tágitva a térbeli korlátokat, s az adott településen hétköznapi is látható terek, emlékek és épületek más – kulturális aktivitással párosuló – megvilágításba helyezhetőek, vagy éppen ezek rendhagyó részei is megtekinthetőek előzetes szervezési munkával (mint ahogy ez jónéhány állomás során megjelenik a BorSéta programon is).

Balassagyarmaton már a 2010-es években is zajlottak tematikus séták az – akkori hivatalos megnevezéssel - MNM Palóc Múzeumának szervezésében (pl. „Balassagyarmat elfeledett múltja – Anekdóták, régi históriák településünk történetéből” c. séta vagy „Botrányok, titkok, szerelmek – A balassagyarmati kötődésű művészek életéről” c. séta), amelyek bővülő tendenciát mutattak a 2020-as években tematika szerint is (pl. „Balassagyarmat az egyetemes történelem viharáiban” c. helytörténeti séta). Ezek a programok a múzeum épületén kívül valósultak meg, de készültek olyanok is, melyek épületeken belül zajlottak: a Kulturális Örökség Napjaihoz kapcsolódóan a múzeum épülete került bemutatásra, míg az Emlékhelyek Napjához igazodva az egykori balassagyarmati vármegyeházán (amely több BorSétán is fontos helyszín volt) történt vezetett séta múzeumi közreműködéssel (MNMKK MNM Palóc Múzeuma, n.d.-b). Ezek az alkalmak leginkább frontális módszerrel valósultak meg, tehát a múzeumot képviselő előadó az előre megtervezett irányok és állomások alapján tartott ismeretterjesztő, szóbeli közlést, amely kapcsolódott a helyszín kulturális örökségéhez (Sonkoly, 2014), figyelembe véve azt az aspektust, hogy a szilárd – de esetleg köznapi értelemben „szárazabbnak” gondolt - tudományos tények mellett az érdekesnek vagy humorosnak tartott anekdotákat és háttérinformációkat is közölni lehessen. Fontos szerepet kaptak az interaktív megközelítések, hiszen a hallgatóság kérdés-felelet, észrevételek, megjegyzések és egyéni történetek (ahol egy személy vagy család saját tapasztalatait

tudja elmondani az adott térhez kapcsolódóan, pl. lakóhely, munkahely stb.) formájában mesélhetett a helyszínekről. A kiválasztott állomások pedig szemléltető jelleggel is hathatnak, hiszen a külső helyszíneken lévő épületek, szobrok, emléktáblák fizikai módon, míg a történetek – sokszor ismert személyek megelevenedő életrajzi elemeivel (pl. adott helyen valami tevékenységet folytatott vagy folytattak) – előadás formájában elevenedhetnek meg. A belső helyszíneken a műtárgyak és az épületben található terek is ilyen funkcióval bírhatnak a vezetett séta során, de természetesen a közösségi élmény gazdagodhat az egyéni beszámolókkal (pl. a múzeum fotógyűjteményi darabjain található személyek és cselekmények, ajándékozott műtárgyakról családtörténeti beszámolók stb.), amely empirikus tapasztalatok alapján többször előfordult már a múzeum falai között.

A tematikus séták koncepciója azonban még ennél ingergazdagabban is megvalósítható, olyan esetben is, amelyben az érdeklődők számára többféle, szélesebb programelem kerül kínálásra – ismét gondolván fizikai és szellemi értelemben is tartalomra -, továbbra is kapcsolódva szorosabban véve a település kulturális örökségéhez. Ilyen lehetőség a tematikus séták frontális előadásmódjának kiegészítése, akár gasztrokulturális elemekkel, azaz az értékes kulturális örökséghez valamilyen módon kapcsolódó ételeket és italokat kínálni az érdeklődőknek, vagy művészeti előadásokat tartani a tematikus séta adott helyszínein. Így a konkrét állomás, az elmondott történet, a kínált étel és ital, s a kapcsolódó művészeti előadás (pl. élőzene) összhangban járulhat hozzá az élményszerű befogadáshoz. Ezt a komplex kultúráközvetítést valósította meg a balassagyarmati Mikszáth Kálmán Művelődési Központ az általuk megálmodott és megalkotott BorSétával.

Együttműködő intézmények

A Mikszáth Kálmán Művelődési Központ (a továbbiakban MKMK) és az MNMKK MNM Palóc Múzeuma (a továbbiakban Palóc Múzeum) Balassagyarmatnak és térségének meghatározó kulturális intézményei, amelyeknek együttműködései az országhatáron is túlmutatnak, de a két fél közötti kooperáció is jelentős. Mindkét szempontra példát jelent a 2025-ös 30. Palóc Búcsú és Folkfesztivál is, melyet az Interreg Magyarország – Szlovákia Program Kisprojekt Alap támogatott. Itt az említett intézmények és az országhatáron túli partnerek is részt vettek a rendezvény megvalósításában, melynek keretében a múzeum épületén belül zajlott múzeumandragógiai programként a BorSéta (MNMKK MNM Palóc Múzeuma, n.d.-a).

Az MKMK jogelődje 1951-ben jött létre, jelenlegi nevét 1959 óta viseli, s kultúraformáló tevékenysége azért is kiemelkedően fontos, mivel Balassagyarmat iskolaváros, ahol jelenleg is 4 általános iskola és 6 középiskola működik (1-1 a Magyar Katolikus Egyház fenntartásában). Az intézmény a története alatt több épületben is működött a településen, de 1989-ben egy olyan modern épületkomplexumba költözött, ahol egy épületen belül vannak egy középiskolával és egy könyvtárral. Az intézmény rendelkezik egy 230 fős kamarateremmel, nagy aulával és több kisteremmel, amelyek kb. 30-40 közösségnek, csoportnak vagy egyesületnek biztosítanak helyet (Mikszáth Kálmán Művelődési Központ, n.d.).

A Palóc Múzeum jogelődjét, Nógrád vármegye első múzeumát, 1891-ben hozta létre Nagy Iván akadémikus történész, genealógus, '48-as szabadságharcos, aki 1824-ben született Balassagyarmaton (Tyekvicska, 1998). (Nagy Iván gyermekkorának egy részét az egykori balassagyarmati vármegyei házában töltötte, amely több BorSéta alkalmával is állomás volt.) Célul határozta meg a múzeumi működésben azt, hogy a múzeum kutassa, gyűjtse és rendszerezze a történelmi, a régészeti, a természeti és a néprajzi értékeket, főleg azokat, amelyek Nógrád vármegyére vonatkoznak. A múzeumi munkával a jövőt szándékozott építeni: "(...) csekély áldozattal, de kitartó eréllyel képezni fogja azon mustármagvat, mely terebélyes fává növegni ki magát..." (Harth & Lengyel, 2014, p. 3). Az alapító 1898-ban meghalt, de feleségével, Csató Máriával úgy döntöttek korábban, hogy a vagyonuk szálljon a múzeumra, s készüljön el egy állandó múzeumépület Balassagyarmaton, amelynek építésére végül is 1914-ben került sor. A nagy háború kitörésének ellenére a "múzeumpalota" elkészült, s ma is ebben működik a Palóc Múzeum. A két világháború között az intézmény az alapító Nagy Iván nevét vette fel, s 1932-ben megnyílt a ma is működő kis skanzen a múzeumépület mögött, a "Palóc fundus", amelyen egy palóc paraszti porta található lakóházzal és gazdasági épületekkel, mellette pedig – a folyamatos értékteremtő növekedést is mutatva az 1990-es években elkészülve – a palóc népi vallásosságot is reprezentáló kápolna és útmenti feszület található (amely a Palóc Múzeum és az MKMK együttműködésében megvalósuló 2025-ös 30. Palóc Búcsúban, s az azt megelőző években is fontos helyszín volt). A II. világháborút követően a múzeum taggyűjtőköréből a néprajz vált prioritássá, a kommunista diktatúra politikai akarata rányomta bélyegét a működésre, Balassagyarmat települése pedig ebben az időszakban veszítette el a megyeszékhelyi rangját Salgótarján ellenében (Harth & Lengyel, 2014).

2013-tól a Palóc Múzeum a Magyar Nemzeti Múzeum szervezeti struktúráján belül működik, jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ alá tartozik. Az intézménynek 3 szakága van: az etnográfia, az irodalomtörténet és a helytörténet. A néprajzi gyűjtemény a palóc paraszti társadalomra fókuszál, kiemelten kezelve a szokásokat és a tárgyhasználatot. Az irodalomtörténeti gyűjtemény Madách Imre és Mikszáth Kálmán életére és munkájára épít. A helytörténeti szakágban mind az egykori Nógrád vármegye, mind Balassagyarmat történetének, s az ehhez kapcsolódó tárgyaknak a vizsgálata zajlik. Az állandó kiállítások (melyek egyéb múzeumi terekkel együttesen a BorSétákon is többször szerepet kaptak) ezekből a szakágakból építkeznek. A skanzenen kívül még egy külső kiállítóhely is a múzeum rendelkezésére áll, az egykori vármegyei házában kialakított Madách- emlékszoba, amely épületben egykor valóban sok időt eltöltött az emlegetett Madách Imre, Mikszáth Kálmán és Nagy Iván is (Harth & Lengyel, 2014).

Az intézmény múzeumandragógiai tevékenységét jellemezve kijelenthető, hogy a tágan és többféleképpen értelmezhető palóc térség (Fejős, 2002) társadalmának identitástudatát szeretné erősíteni, arra alapozva, hogy a múzeum Balassagyarmatnak és vonzáskörzetének (mely átnyúlik az országhatáron, az Ipoly folyón túl is) az egyik legmeghatározóbb közművelődési alapintézménye, amely kutatja, gyűjti, rendszerezi és bemutatja a palócsághoz kapcsolódó – szellemi és tárgyi értelemben egyaránt létező, főként néprajzi, történelmi és művészeti jellegű – kulturális értékeket, s ezekhez

kapcsolódóan művelődési, közösségi, szórakozási és tájékozódási felhasználhatóságot szeretne biztosítani. A különböző rendezvények és programok ilyen aspektusból valósulnak meg, melynek elemei széles skálán mozognak, de ide tartoznak a múzeum által megvalósított tematikus séták is, ugyanakkor ezek mellett sok egyéb program is helyet kap a Palóc Múzeum múzeumandragógiai profiljában.

A felnőtt célcsoportnak szóló kultúraközvetítést, a felnőttek tanulási lehetőségeinek segítségét a múzeum élményszerű módon szeretné megvalósítani, s változatos programokat próbál kínálni ennek okán, megszólítva a fiatal felnőttektől a nyugdíjasokig a korosztályok széles spektrumát. Előbbire jelentenek példát azok az óvodapedagógus hallgatók és munka mellett pedagógiai asszisztensnek készülő tanulók, akik hospitálási feladataikat végzik a múzeumban, célzottan hagyományismeretből, mivel az óvodai és iskolai munkához kapcsolódó tananyagban az évkörhöz és népszokásokhoz kapcsolódó ismeretek hatékonyan elsajátíthatóak egy néprajzi múzeumban. Gyakorló pedagógusok részére módszertani nap is zajlott már az intézményben, melynek célja a szakmai fejlődés volt. A Palóc Múzeum szociális intézményekkel is rendszeresen együttműködik (pl. Szent Erzsébet Idősek Otthona, Balassagyarmat), a nyugdíjasok számára frontális előadások és tárgykészítő kézműves foglalkozások is elérhetőek, ami egyébként más felnőtt célcsoportok esetében is releváns. Ezek történhetnek a múzeumon belül, de utazó múzeumként az intézményen kívül is. Előbbire jelent példát a „Múzeumi Hétfők” programsorozat, melyben a múzeum szakágaihoz valamilyen módon kapcsolódó elismert szakemberek, kutatók tartanak előadásokat, vagy részvételükkel valósul meg műhelybeszélgetés. Balassagyarmat iskolaváros, így az itt vagy a környékben élő pedagógusoknak jó lehetőséget biztosíthat ez a programsorozat a további szakmai ismeretszerzésre, a történelem- és állampolgári ismeretek, a magyar nyelv és irodalom vagy a hon- és népismeret területén (MNMKK MNM Palóc Múzeuma, n.d.-c).

Balassagyarmat igen színes valláskultúrával rendelkezik. Az Osztrák-Magyar Monarchia időszakában 5 felekezet is jelen volt a városban (Hausel, 2000), melyeknek jelentős tárgyi és szellemi örökségük van (ez ismételten egy olyan tény, mely hangsúlyos szerepet kap a BorSéták során), s ennek tudományos és ismeretterjesztő reprezentációjában a Palóc Múzeum is részt vesz, ahová ennek okán érkeztek már olyan csoportok, melyet katolikus papok, protestáns lelkészek vagy egyházi fenntartású felsőoktatási intézményekben dolgozó oktatók vezettek. A valláskultúrához szorosan kapcsolódó Palóc Búcsún és Folkfesztiválon (ahol megelevenednek határon innen és túl a különböző településekre, településcsoportokra jellemző palóc népviseletek) pedig az érdeklődők régi mesterségeket is kipróbálhatnak gyakorlati tudásukat fejlesztve, s saját, haza is vihető tárgyakat készíthetnek, pl. fafaragással, nemezeléssel, agyagozással vagy szövéssel (MNMKK MNM Palóc Múzeuma, n.d.-a).

Balassagyarmat kultúráját meghatározza a „Palócföld fővárosa” és a „Civitas Fortissima” identitás is, utóbbi ünnepe a történelmi eseményeknek megfelelően január hónapra esik, melyből a Palóc Múzeum is rendszeresen kiveszi a részét tárlatvezetésekkel, foglalkozásokkal, előadásokkal és fegyverbemutatókkal. Balassagyarmaton érettségi tétel a „Civitas Fortissima” téma, így az ilyen múzeumi programok segíthetik azokat, akik a helyi felnőttképzésben érettségire készülnek. A

települési identitás elemei természetesen a tematikus sétákban is megjelennek, s hangsúlyos szerepet kapnak, hiszen ezek a város adottságaira is reflektálnak. Így a múzeum szervezésében megvalósultak már olyan tematikus séták, amelyeket az intézmény hirdetett meg ingyenes részvétellel (pl. Múzeumok Őszi Fesztiválja). Emellett megrendelésre is készülnek várostörténeti séták. Ilyen volt az ügyészek számára kidolgozott program a saját szakmai napjukon Balassagyarmaton. Itt integrálásra került az, hogy Balassagyarmaton a vármegyeszékhelyi rang elvesztésének ellenére megmaradt a törvényszék, melynek I. világháború előtt készült épülete ma is áll, s fontos része a város épített örökségének (MNMKK MNM Palóc Múzeuma, n.d.-b).

A BorSéta programot az MKMK hozta létre, s komplex elemekkel rendelkezik: rendhagyó helyszínbemutatók, különleges étkezési fogások kínálása, művészeti előadások és bemutatók beöltöztetéssel. Minden esetben alapvető és stabil fundamentumot jelent Balassagyarmat kulturális öröksége és történelmi múltja. A Palóc Múzeum együttműködő szerepe ebben a programban úgy nyilvánul meg, hogy az intézmény munkatársának – e tanulmány szerzőjének – a szakmai vezetésével történik az általános történelemtudományi ismeretek szóbeli közlése, akár a séta adott állomásain, akár ezeket összekötve, s reagálva a résztvevők kérdéseire. Emellett a múzeum szerepe állomásként vagy helyszínként jelenhet meg. A BorSéta alkalmából lehet egy állomás a múzeumban vagy maga az egész séta megvalósulhat a Palóc Múzeum területén. Utóbbira a 2025-ös Palóc Búcsú BorSétája jelentett példát, előbbire pedig az egyetemisták részére megvalósított BorSéta (MNMKK MNM Palóc Múzeuma, n.d.-a).

Balassagyarmat rövid története és kulturális jellemzői

A BorSéta biztos hátterét a helyszín, továbbá Balassagyarmat történelme és kultúrája jelenti. A település története – ahogy Magyarországra is – több, mint ezer éves. A honfoglalás után a Gyarmat törzs tagjai telepedtek meg itt. A Balassa család ősei a 13. században kapták meg birtokul a települést IV. Bélától, az 1330-as években vásáros hely, 1437-ben mezőváros. A 16. századtól a település története is összekapcsolódott az oszmán hódítással: harcok, pusztítások és újraterelítések következtek. A 18. században Nógrád vármegye legnépesebb települése és székhelye. A reformkorban és az 1848-as szabadságharcban is a térség politika- és kultúraformáló városa, majd az Osztrák-Magyar Monarchia időszaka a település mai arculatát is meghatározta. Az I. világháború utáni csehszlovák megszállással szembeni sikeres fegyveres ellenállás – mellyel Balassagyarmat kivívta a Civitas Fortissima, azaz a Legbátrabb város kitüntetett titulását, melyet hivatalosan, az Országgyűlés által elismerve visel – pedig a település identitásában szintén a szellemi és épített örökség (emléktáblák, szobor, utcanevek, épületek, városi címer, történelmi emlékhely) keresztül is megjelenik (Fábri, 2013).

A már megemlített tematikus sétákon, így a BorSétán is, jellemző azoknak az anekdotáknak a megjelenítése, melyek olyan híres személyek emlékét őrzik, akik kapcsolódnak Balassagyarmathoz, illetve a vezetett séta adott állomásán a helyszín valamilyen módon köthető hozzájuk, így általánosságban olyan ismert emberekről beszélhetünk, akik az adott épületben vagy helyszínen születtek, tevékenykedtek vagy jártak, esetleg valamilyen szerepük van az ott bemutatható szellemi vagy épített

örökségben. A teljesség igénye nélkül megemlíthető a Balassagyarmaton született személyek közül: Bérczy Károly író, Blázsik Károly pápai kamarás, Jeszenszky Kálmán pápai prelátus, Jobbágy Károly költő, Kövi Pál vendéglátóipari szakember és labdarúgó, Ligeti Lajos orientalista, Magos (Munk) Dezső építész, Málnássy Ferenc katonatiszt, Michel Gyarmathy rendező, Nagy Iván múzeumalapító történész, Rózsavölgyi Márk zeneművész, Szabó Vladimir festőművész, Trikál József pápai prelátus, Zórád Ernő művész. Mellettük sok olyan személy tevékenykedett a városban, akiknek élete és munkássága előkerülhet egy-egy tematikus sétán, többek között pl. Cservenyák György gyógyszerész, Csikász István művész, Farkas András festőművész, Fényes Dezső tudós, Horváth Endre művész, Huszár Aladár politikus, Hübner Jenő építész, Janko Král költő, Jánossy Ferenc festőművész, Kacs Kovics Lajos politikus, Keviczky Hugó művész, Kiss Árpád neveléstudós, Komjáthy Jenő költő, Madách Imre író, Mikszáth Kálmán író, Réti Zoltán festőművész, Scitovszky Béla politikus, Sidló Ferenc szobrász, Szabó Lőrinc költő, Szontágh Pál politikus, Sztranyavszky Sándor politikus, Tildy Zoltán politikus, Tormay Cécile író, Veres Pálné neveléstudós, Vizi Zsigmond katonatiszt, Wälder Gyula építész stb. A felsorolt neveken túl több helyi épületnél vagy emlékműnél olyan személyekről is érdemes beszélni, akiknek élete vagy tevékenysége csak rövidebb időre keresztezte a város történetét, így pl. járt itt (ismét a teljesség igénye nélkül): I. Ferenc József uralkodó, Bozena Nemcová író, Horthy Miklós politikus, Kazinczy Ferenc író és Petőfi Sándor költő is (Zonda, 2018).

A településhez kapcsolódó ismert személyek megjelenítése már a BorSéta program legelején megtörténik, ugyanis a séta során felhasznált borospoharakat az teszi egyedivé, hogy egy-egy híres embert ábrázoló matrica az illető arcával és nevével, megkülönbözteti azokat, amelyek közül a résztvevők választhatnak egyet, s az lesz az ő sajátjuk, elkülönítve azt a többitől. Ez azért is fontos, mert vannak olyan állomásrészek, ahol nem lehet ételt és italt fogyasztani (pl. templom, kiállítás).

A BorSéta program

Szent Mihály napjához közelítve rendezte meg legelső alkalommal Balassagyarmaton az MKMK a BorSétát – e tanulmány szerzőjének szakmai vezetésével – 2022 szeptemberében, melynek alapkonceptiója az volt, hogy a tematikus sétán résztvevők a település kulturális életének meghatározó színtereit, de egyúttal rejtélyes helyeit járják be. Eközben a regionális gasztrokultúrával ismerkednek, s állomásonként különböző bortételeket és borkorcsolyákat fogyasztanak (hasonló felépítésben, mint egy borkóstolón). Az első megvalósítás során a célcsoportot leginkább a balassagyarmati és környékbeli lakók jelentették. A későbbi alkalmak során fokozatosan bővült a program új témákkal és új célcsoportokkal. Általános jellemzőnek tekinthető a BorSétán viszont az, hogy a településen vagy egy épületen belül (pl. Palóc Múzeum) több kialakított állomás tervezett bejárása történik meg, s ezeken a helyszíneken az esetek többségében olyan előre be nem jelentett szakemberek várják a résztvevőket, akik ahhoz a helyhez kötődnek vagy releváns ismeretekkel rendelkeznek, s így előadást tartanak vagy művészeti produkciót mutatnak be a vendégeknek történő étel- és italkínálás előtt, alatt vagy után. A programok általában kb. 3-3,5 órás időterjedelemben kerülnek megvalósításra. Az első

ilyen tematikus séta helyi kulturális programként volt meghirdetve, így azon bárki részt vehetett, aki betöltötte a 18. életévét. Az esemény részvételi díja 3500 Ft volt (Kultúrházak éjjel-nappal, n.d.). A későbbi esetekben, ahogy a program terebélyesedett, kibővült olyan lehetőségekkel, hogy célcsoportok szerinti megvalósítás történt (pl. egyetemistáknak, Balassagyarmat országhatáron túli partnereinek).

Az először megszervezett BorSéta induló állomása az MKMK épülete volt, illetve a benne található Madách Imre Városi Könyvtár. A könyvtárban az ott dolgozó szakemberek fogadták a résztvevőket, akik a könyvtározás világához kapcsolódóan nyújtottak ismeretátadást és az általánosan nem látogatható raktárrészekre is bevezették az érdeklődőket. Emellett ezen az első állomáson történelemtudományi bevezetésként röviden ismertetésre került a település történetének korai szakasza, továbbá itt került megemlíítésre Szent Mihály szerepe a nemzeti és a városi kultúra vonatkozásában, illetve a borkultúra helytörténeti összefüggéseinek bemutatása is megtörtént. A következő állomás, az Óváros tér, Balassagyarmat legrégebbi területi egysége volt, amely évszázadokon keresztül magát a várost jelentette, a középkorban és a kora újkor elején itt állt a gyarmati vár, később pedig a helyi ortodox keresztény (görögkeleti) és zsidó közösség fontos helyszíne volt ez a terület, melyen előbbieknak templomuk állt (Tausz, 1998), és áll is a mai napig, de már galériaként működik. Itt a város ismert művészei várták a résztvevőket zenei produkcióval és balkáni ételekkel. Ezt követően ismét egy templom következett, amely az 1780-as években épült (Ács & Vas, 2015), ahol a helyi evangélikus lelkész fogadta a közönséget és ismertette mind a templom, mind a lutheránus gyülekezet történetét, továbbá lehetőséget biztosított a toronyba való felmenetelre is. Emellett a vezetett séta során itt került sor a település általános kora újkori vallástörténeti viszonyainak ismertetésére. Az utolsó előtti állomáson Balassagyarmat polgármestere várta az érdeklődőket, megmutatta a Polgármesteri Hivatal épületét, mely a 19. században úri kaszinóként, majd olyan szállodaként is működött, melyet egykor I. Ferenc József kísérete is igénybe vett. A vezetés során bejárhatóvá váltak az épület érdekes helyszínei, sőt, az emeleti erkélyre is ki lehetett menni, amely a jelenlegi városközpontra tekint, miközben ismertetésre kerültek az ehhez az állomáshoz tartozó releváns történelmi adatok és érdekességek. Az utolsó állomás ennek az épületnek a szomszédságában volt, az 1830-as években épült vármegyeházán a nemzeti ébredés korának helyi eseményei elevenedtek fel, kiemelten kezelve a magyar kultúra meghatározó alakjainak (Madách Imre, Mikszáth Kálmán, Nagy Iván, Petőfi Sándor) az épülethez kapcsolódó ide illő anekdotáit. Ezt követően pedig az épület alatt található, 20. században használt légoltami pince rendhagyó bejárása történt meg korhű egyenruhába öltözött hagyományőrző segítségével (Reiter, 2008). Gasztronómiai elemek a séta minden helyszínén voltak, a borok egy borkóstoló szerinti felépítésben egymást követték a különböző állomásokon, s ehhez kapcsolódtak az italhoz illő borkorcsolyák, pl. falatkák, sajtok vagy cukrásztermékek. Előbbieket és utóbbiakat kapcsán is volt bemutató ezekről a különböző helyszíneken. Az ételek és az italok jellemzően helyi termékeknek tekinthetők, olyan értelemben, hogy Palócföldről származnak, némelyek az Ipolyon túlról, a Felvidékről.

A második BorSéta az első után kb. 1 évvel került megrendezésre hasonló koncepció szerint, de új helyszínekkel. A programelemek a balassagyarmati múzeumok nagyobb szerepvállalását is biztosították, a Palóc Múzeum is egy helyszínként szolgált. Az első állomásnak a volt balassagyarmati vármegyeháza adott helyet. A bevezető előadást és a kapcsolódó bortétel megköstölését és borkorcsolya elfogyasztását követően a történelmi épület keleti szárnyának egyes elzárt részeit lehetett megtekinteni. Ezt követően Balassagyarmat legrégebben álló templomába, a katolikus Szentháromság-templomba vezetett a tematikus séta, melyet a 18. század derekén építtetett Balassa Pál földbirtokos, aki a Szentatyától, XIII. Kelemen pápától, megkapta Szent Felicián ókori vértanú ereklyéjét (Szent Felicián vérebe mártott szivacs és teljes csontvázereklje üvegkoporsóban), amely itt található (Hausel, 2009). Innen a szemközt álló ún. Gansel-udvarba ment tovább a séta, amely Balassagyarmat megújult közösségi tere lett az elmúlt években, ahol a szabadidős programok, kulturális rendezvények lebonyolítása mellett "fecskelakásokat" alakított ki az önkormányzat, amelyben pályakezdő, fiatal szakemberek lakhatását segítik. Az épület várostörténeti szempontból is érdekes, hiszen a 18. századtól a 20. századig a Balassagyarmat életében jelentős szerepet játszó görögkeleti és zsidó kereskedők közül többen is laktak az épületben, akik nagymértékben hozzájárultak a város arculatának formálásához. A további útszakasz a múzeumok felé vitte a résztvevőket, a Palóc Múzeumban népviseletbemutató várta a BorSétát, s rendhagyó módon a múzeum egyik néprajzi raktárába is be lehetett menni, amely az épület padlásán található. A következő épület a Civitas Fortissima Múzeum volt, amely a balassagyarmati felkelésnek (helyi szóhasználatban gyakrabban használatos a "csehkiverés" megnevezés) állít emléket, reflektálva az I. világháborús előzményekre, s annak utóéletére is Huszár Aladár pályáján keresztül, aki az események idején városparancsnok volt Balassagyarmaton, az 1930-as évek elején pedig Budapest főpolgármestere. Ő lakott konkrétan ebben az épületben, ahol a múzeum kialakításra került, illetve a Tanácsköztársaság idején itt is bujdosott – a Huszár családnak köszönhetően – Tormay Cécile (Ács & Vas, 2015). Ezt követően az utolsó bortételek a város főterére vezettek vissza, közel szemben az első állomást jelentő vármegyeházával, ugyanis a Jánossy Képtár kiállítótermében, a festmények között, helyi művészek fogadták zenés előadással a résztvevőket.

A BorSéta program a későbbiekben is bővítette kultúraközvetítő lehetőségeit, nemzetközi, országhatárokon átnyúló értelemben is. A 2025-ös 30. Palóc Búcsú és Folkfesztivál nyitónapján – egy határtárségi kerekasztal beszélgetés után – teljes egészében a Palóc Múzeum területén zajlott a BorSéta, ahol magyarországi és szlovákiai résztvevők voltak jelen, az italokat egy felvidéki pincészet biztosította, a borkorcsolyák is Palócföldről származtak. A rendezvény a múzeumi látványtárban kezdődött kerekasztal beszélgetéssel, ahol többen felszólaltak a térség kulturális képviselői közül mindkét országból, s együtt zajlott a hagyományok és a közös fejlődés ünneplése. Az ezt követő BorSéta alkalom állomásain hangsúlyos szerepet kapott a vidékre jellemző hagyományos zeneművészet, ennek folyamán a közreműködők játszottak dudán, tárogatón és cimbalmon is a különböző állomásokon, melyek a múzeumi kiállítóterek voltak. A „Bölcsőtől a sírig...” c. néprajzi állandó kiállításban népviseletbe öltözött mesemondó

mellett zajlott a tárlatvezetés, majd a „Tudós-köznemesi könyvtár” c. állandó tárlatban a múzeumalapító Nagy Iván munkásságával és '48-as szerepvállalásával ismerkedtek meg a résztvevők, illetve az előadás mellé a szabadságharc időszakára jellemző, hangszeres kísérettel előadott toborzónótát hallgathattak meg. Az alkalom a múzeum szabadtéri kiállítóhelyén fejeződött be, ismételten előadás, zene, illetve finom ételek és italok társaságában (MNMKK MNM Palóc Múzeuma, n.d.-a).

Kitüntetés

Még a határon átnyúló közösségépítést megvalósító 2025-ös 30. Palóc Búcsú és Folkvesztivált megelőzően, 2025. március 3-án, az MKMK a BorSéta programért nívós kitüntetést, Látópont címet nyert el, amit Tatán adtak át az egykori Piarista Rendházban. Az elismerést Závogyán Magdolna kultúráért felelős államtitkár, Dr. Baloghné Uracs Marianna elnök (Magyar Közösségépítők Értékszövetsége Egyesület) és Jantyik Zsolt művész adták át az intézménynek. Nógrád vármegye nyugati felében ez a program az első, amely megkapta ezt a rangos díjat (Almási, 2025). A kitüntetés végett a város reménykedhet abban, hogy a program hozzájárul Balassagyarmat kulturális arculatának erősítéséhez, remélhetőleg még több turistát vonzva a településre, olyan embereket, akik szeretnék megismerni Balassagyarmat és környékének kultúráját, érkezzenek akár Nógrád vármegyéből, akár az egész országból, vagy akár az országhatáron túlról. Ezenkívül a cím annak kapcsán is bizakodásra adhat okot, hogy maga a program szélesebb körben megismerhetővé, adaptálhatóvá válhat, s így más települések számára is e gyakorlat és módszertan alapján lehetőség nyílhat ilyen jellegű kultúraközvetítésre az adott település saját kulturális értékei mentén.

A Látópont cím egy olyan elismerés, amely azt mutatja, hogy egy közösség vagy egy program egyedi kulturális értékekkel rendelkezik, s ezeket másoknak is képes átadni. Ez azt jelenti, hogy a meglévő eredményeket megosztja külső érdeklődőkkel is, abban bízva, hogy ez magát a helyi közösséget is erősítheti (Fróna et al., 2022). A kezdeményezés ilyen formában történő megvalósítása a felsőoktatásban résztvevő személyek számára is konstruktív kulturális programot jelenthet.

Múzeumandragógia egyetemistáknak

A Látópont cím megszerzése után tehát tovább bővültek a lehetőségek. A kitüntetéssel rendelkező BorSéta egyetemistáknak szóló programként is megszervezésre került. 2025 májusában a Mathias Corvinus Collegium hallgatói egy tanulmányút keretében látogattak Balassagyarmatra, ami olyan céllal is rendelkezett, hogy megismerjék és felfedezzék a Palócföld fővárosát és annak térségét. Számukra zajlott kulturális program gyanánt a BorSéta, hogy interaktív és élményszerű módon szerezhessenek hasznos és érdekes ismereteket a Legbátrabb városról és környékéről.

A felsőoktatásban résztvevő hallgatók számára rendezett BorSéta első állomása az evangélikus templom környékén található szálláshelyükön lett kialakítva, ahol a köszöntő és a bevezető előadások után a település és az egyetemek közötti lehetséges együttműködésekről folyt szakmai egyeztetés, majd a bortételek és borkorcsolyák elfogyasztása mellett, az egyetemi oktatókkal és hallgatókkal történő építő,

gondolattmegosztó beszélgetések következtek. Ezután – az utolsó helyszín kivételével – olyan állomások kerültek sorra, amelyek már a korábbi BorSéták alkalmával is fontosak voltak: a katolikus Szentháromság-templom, a Gansel-udvar, a vármegyeháza és a Palóc Múzeum. A templomban Turai János kanonok, plébános atya tartott értékes előadást a templom és a közösség történetéről, a Gansel-udvarban pedig az épülettörténeti ismertetés mellett a helyi közművelődési szakemberek mutatták be a településen zajló andragógiai gyakorlatok egy részét az egyetemistáknak. Itt, az utóbbi helyszínen történt a bortételek és a hozzá kapcsolódó étek elfogyasztása is. A gasztrokulturális séta a vármegyeházán folytatódott, ahol a 19. század első felében elkészült épület történetét ismerhették meg a hallgatók. Megnézték az egykori báltermet és felelevenítésre kerültek a Civitas Fortissima kitüntetett titulushoz kapcsolódó események, ugyanis ebben az épületben egyeztek meg 1919. január 27-én a balassagyarmatiak, hogy fegyvert fognak a csehszlovák megszállók ellen, aminek okán az épület történelmi emlékhely (Nemzeti Örökség Intézete, n.d.). A következő állomás felé haladva a város főterén, a Civitas Fortissima téren található Párkányi Raab Péter Kossuth-díjas szobrászművész által alkotott Civitas Fortissima szobor (Párkányi Raab Péter, n.d.) volt a következő cél. Ez az alkotás és a tőle néhány méterre található vármegyeháza épülete egyaránt kapcsolódik a balassagyarmati felkelés emlékeztetőjéhez, s mindkettő meghatározza Balassagyarmat arculatát. Innen a Palóc Múzeumba vezetett a séta, ahol az intézményben őrzött tárgyi és szellemi örökségen keresztül múzeumtörténettel, a palóc népi kultúrával és az alapító Nagy Iván tudományos és hazafias vállalásaival, cselekedeteivel ismerkedhettek meg a hallgatók.

Az egyetemistáknak szóló BorSéta utolsó állomása a Balassagyarmati Balassi Bálint Gimnázium volt, ahol az intézmény igazgatója várta a program résztvevőit, s részletesen bemutatta az iskolát, helyet adva az oktatás- és neveléstörténeti érdekességek mellett az aktuális feladatoknak és sikereknek is, miközben a hallgatókkal interaktív eszmecsere alakult ki. Az utolsó állomáson édes bor mellé balassagyarmati cukrászdából származó desszert került felszolgálásra, míg ezt megelőzően a száraz borok domináltak, borkorcsolyaként pedig főként falatkák, sajtok, sós aprósütemények és gyümölcsök kerültek az asztalra. Így tehát az ideérkező egyetemisták a finom helyi termékek fogyasztása közben autentikus állomásokon keresztül járhatták be Balassagyarmatot, ismerkedve a település szellemi és épített örökségével.

Összegzés

A balassagyarmati BorSéta program évek óta zajlik a gyakorlatban komplex kultúraközvetítői szándékkal, múzeumandragógiai tevékenységet is lefedve, s az idők során bővült, terebélyesedett tematikájában és célcsoportjai szerint is, ami alapján már a felsőoktatásban résztvevő hallgatókhoz is eljutott. A 2025-ös Látópont kitüntetés elnyerése azt bizonyította, hogy jó az a módszertan és az az irány, amit e program a szűkebb értelemben véve balassagyarmati, tágabb megfogalmazással palócföldi kulturális örökség megismerésében, feldolgozásában és bemutatásában végez. Alkalmazza ezt interaktív módon, több szakterület tudását felhasználva, közösségépítő céllal, élményszerű megvalósításban. Sokrétű értékeink jelen vannak az emberekben, a

szellemiségben, az épületekben és a tárgyakban is; ezeknek közös feldolgozási és megismerési vágya jó gyakorlati lehetőségeket nyújthat a múzeumandragógiában is, a kivitelezés pedig tükrözheti ezt olyan módon, hogy átfogó tevékenységet valósítson meg akár egy tematikus séta során is, építve a tudományos prezentációkra, a művészeti előadásokra és a gasztronómiai fogásokra. E koncepció jelenik meg a BorSéta programon, ahol ezek az elemek összhangba kerülnek a bejárt terekkel, illetve a vizsgált eseményekkel, szokásokkal és tárgyakkal.

Irodalomjegyzék

- Almási, Z. (2025. március 5.). *Látópont címet kapott a Mikszáth Kálmán Művelődési Központ*. Ipolyinfo. <https://www.ipolyinfo.com/2025/03/05/latopont-cimet-kapott-a-mikszath-kalman-muvelodesi-kozpont/>
- Ács, Zs., & Vas, Á. (2015). *Balassagyarmat régi képeslapokon*. Balassagyarmat Város Önkormányzata.
- Fábri, G. (2013). *Balassagyarmat történeti földrajzi vizsgálata (szakdolgozat)*. Eszterházy Károly Főiskola, Természettudományi Kar, Földrajz Tanszék.
- Fejős, Z. (2002). A regionalizmus kérdései és az "új palóckutatás". In Kapros M., Lengyel Á. & Limbacher G. (szerk.), *A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXVI.* (pp. 333-341.), Nógrád Megyei Múzeum Igazgatósága.
- Fróna, K., Jantyik, Zs., Baloghné Uracs, M., & Szerdahelyiné Lőrincz, N. (2022). *Látóút szervezési kisokos – A Magyar Közösségépítők Értékszövetsége Egyesülete módszertani segédlete látóutakat szervezők részére*. Magyar Közösségépítők Értékszövetsége Egyesület.
- Harth, T., & Lengyel, Á. (2014). *MNM Palóc Múzeuma*. Magyar Nemzeti Múzeum.
- Hausel, S. (2000). *A balassagyarmati görögkeleti közösség*. Nógrád Megyei Levéltár.
- Hausel, S. (2009). *A 250 éve felszentelt balassagyarmati Szentháromság Plébániatemplom*. Balassagyarmati Római Katolikus Plébániahivatal.
- Kultúrházak éjjel-nappal (n.d.). *Rejtélyes helyeken – Balassagyarmati Borséta*. <https://2022.kulturhazak.hu/programok/rejtelyes-helyeken-balassagyarmati-borseta/> Letöltés dátuma: 2025. november 13.
- Mikszáth Kálmán Művelődési Központ (n.d.). *A művelődési központ története*. <https://www.mkmk.hu/a-muvelodesi-kozpont-tortenete/> Letöltés dátuma: 2025. november 13.
- MNMKK MNM Palóc Múzeuma (n.d.-a). *30. Palóc Búcsú és Folkfesztivál*. <https://palocmuzeum.hu/30-paloc-bucsu-es-folkfesztival/> Letöltés dátuma: 2025. november 13.
- MNMKK MNM Palóc Múzeuma (n.d.-b). *Hírek, események*. <https://palocmuzeum.hu/hirek-esemenyek/> Letöltés dátuma: 2025. november 13.
- MNMKK MNM Palóc Múzeuma (n.d.-c). *Küldetésnyilatkozat Museum Mission Statement*. <https://palocmuzeum.hu/a-muzeumrol/kuldetesnyilatkozat/> Letöltés dátuma: 2025. november 13.
- Nemzeti Örökség Intézete (n.d.). *Történelmi emlékhelyek–Balassagyarmat Vármegyeháza*. <https://intezet.nori.gov.hu/tortenelmi-emlekhelyek/balassagyarmat/balassagyarmat-varmegyehaza> Letöltés dátuma: 2025. november 13.
- Párkányi Raab, P. (n.d.). *Életrajz*. <https://parkanyi.hu/eletrajz> Letöltés dátuma: 2025. november 13.
- Reiter, L. (2008). *"Nógrád a közügyért" – Források az egykori vármegyeháza történetéből*. Nógrád Megye Önkormányzata.
- Sonkoly, G. (2014). A kulturális örökség fogalmának kiteljesedése: A tárgyi és szellemi örökség összekapcsolódása Hollókő példájának elemzésén keresztül. In Manhercz O. (szerk.), *Historia Critica: tanulmányok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Történeti Intézetéből* (pp. 409-410). ELTE Eötvös Kiadó.

- Szabó, J. (2012). Múzeumandragógia, az informális és non-formális tanulás új lehetőségei. In Szabó J. (szerk.), *Múzeumandragógiai tanulmányok* (pp. 4-6). Debreceni Egyetem, Neveléstudományok Intézete, Andragógia Tanszék.
- Tausz, K. (1998). *Az óváros – Gondolatok egy városi kis-társadalom szerveződéséről*. Nagy Iván Történeti Kör.
- Tyekvicska, Á. (1998). Nagy Iván naplója (Visszaemlékezések). In Tyekvicska Á. (szerk.), *Nagy Iván könyvek 1.* (pp. 9-14). Nagy Iván Történeti Kör.
- Zonda, T. (2018). *Balassagyarmat jeles polgárai*. Magánkiadás.